

INDLEDNING

GLOBALE KRISER: PSYKOLOGIEN I EN NY TIDSALDER?

Af Ole V. Rasmussen, Peter Alving, Jonas Højgaard Frydenlund
& Klaus B. Bærentsen¹

Dette nummer af *Psyke & Logos* handler om globale kriser – først og fremmest klimakrisen og dens betydning for menneskers liv og mentale helbred. Det handler også om et relateret tema: vores fælles forståelse og behandling af naturen omkring os, ikke mindst vores egen natur – og i den forbindelse vores krop og sind. En krop og et sind, som ifølge diverse samfundskritikere også er i krise, hvilket bl.a. kommer til udtryk i den stigende forekomst af psykiske og kropslige forstyrrelser (f.eks. Honneth, 2003; Rosa, 2019). Bør vi da ikke spørge os selv, hvilken rolle og hvilket ansvar psykologien har i disse tider? Og hvordan skal vi i grunden forstå disse tider, hvor diverse kriser er definerende for vores nutidige og fremtidige livsform?

Mange forskere taler i dag om, at vi lever i en ny geologisk tidsalder ved navn *Antropocæn*. Almindeligvis kaldes den nuværende epoke ellers for Holocæn. Men betegnelsen Antropocæn er blevet foreslået for at markere, at mennesket (*antropos på græsk*) er blevet en forandrende kraft med afgørende betydning for, hvordan Jorden vil udvikle sig de næste årtusinder. Termen blev introduceret af Paul J. Crutzen, en af miljøvidenskabens pionerer, for omkring 20 år siden. Fortalere for at bruge betegnelsen mener, at den ”kan befordre en erkendelse af det afgørende, verdenshistoriske ansvar for klodens fremtid, som det moderne industrielle menneske har pådraget sig” (Nielsen, 2011).

Antropocæn er altså navnet på en tidsalder, hvor mennesket har taget magten over Jordens udvikling. En position, som langt fra er uproblematisk. Denne magt over klodens fremtid afspejles bl.a. af følgende: I år 1800 var

---

1 Ole V. Rasmussen er psykolog, cand.psych. med egen praksis, www.olevr.dk
Peter Alving er cand.psych. og arbejder som psykolog i Børne- og Ungdomsforvaltningen, Københavns Kommune.
Jonas Højgaard Frydenlund er cand.psych. og ph.d.-studerende på Psykologisk Institut, Aarhus Universitet.
Klaus B. Bærentsen er cand.psych., ph.d. og lektor på Psykologisk Institut, Aarhus Universitet.

verdens befolkning på ca. én milliard mennesker; i dag er den vokset til over 7,5 milliarder, og i samme periode har menneskeheden 40-doblet sit energiforbrug. Vores etablering af byer og veje, samt vores produktion af energi og fødevarer m.m. til den voksende verdensbefolkning, har forvandlet enorme naturområder på kloden til kulturlandskab (Nielsen, 2011). Faktisk forholder det sig nu sådan, at massen af menneskeskabt materiale overstiger den samlede biomasse på kloden (Elhacham, Ben-Uri, & Grozovski, 2020). Samtidig uddør klodens dyre- og plantearter med en fart, som er uden sidestykke i menneskehedens historie – op til en million arter er truet af udryddelse, og naturhistorikere taler om ”den sjette store massedød” (Kolbert, 2014; Gray, 2019).² Så når det i dag er almindeligt at tale om ”klimakrisen”, kan man tilsvarende tale om en *biodiversitetskrise*. Den sidstnævnte er man først nu begyndt at formulere internationale politikker og mål for, hvad menneskeheden skal gøre ved. Aktuelt er det nok klimaforandringerne, der er mest mærkbare, med de drastiske konsekvenser, de har for menneskers liv. Allerede i dag er der på verdensplan langt flere klimaflygtninge – mennesker, der flygter på grund af klimaforandringer – end krigsflygtninge, og hertil kommer, at forandringer i klima og livsbetingelser i sig selv kan afføde konflikter og krige (Willig, 2017).

Når mennesket på denne måde er i centrum for en lang række globale kriser, er det relevant at spørge, hvilken rolle psykologien – en videnskab om mennesket og dets sind – skal spille i diskussionen og løsningen af disse. Det er dét, vi stiller skarpt på i dette temanummer. Det gør vi ved at spørge: Hvordan påvirkes mennesker af kriserne i naturen, samfundet og sindet – og hvad kan være psykologiens bidrag til at udvikle bæredygtige samfund og en ”væredygtighed” som individer i relation til hinanden, til samfundet og til naturen?

Om globale kriser og vores samfundsmæssige produktion

Vi skrev ovenfor, at det er det industrielle menneske, der er blevet en central del af klodens udvikling imod kritiske tilstande. Med det mener vi, at den samfundsmæssige produktions- og reproduktionsproces gennem sin langvarige udvikling fra mere eller mindre isolerede landbrugssamfund har ændret sig til at udgøre et globalt integreret netværk af industrielle og finanskapitalistiske udvekslingsprocesser i samfundet: udvekslingsprocesser, såsom befolkningstilvækst, tilsvarende øget ressourceforbrug, ændring og fragmente-

2 Man kender til fem tidligere masseudryddelser af liv i Jordens historie. De har alle været forårsaget af naturkatastrofer. Den nuværende tilbagegang i biodiversitet skyldes derimod menneskelige aktiviteter – og kan ifølge forskere blive den mest omfattende siden den massedød for 65 millioner år siden, der bl.a. blev enden på dinosaurernes lange epoke.

ring af økosystemer samt klimaforandringer (Barnosky, Hadly, & Bascompte, 2012). Hertil kommer også andre alvorlige problemer, som f.eks. den tiltagende plastikforurening (Amaral-Zettler, Zettler, & Mincer, 2020). I disse udvekslingsprocesser ser vi mere og mere tydeligt, at vores produktions- og samfundsprocesser påvirker og er påvirket af klodens udvikling. Dette kan ses som et integreret system, hvor samfundsprocesser og naturprocesser er sammenflettet og forstærker hinanden og presser det samlede system af menneskelige virksomheder og stofskifte med naturen mod kritiske tilstande.

De ovennævnte drivkræfter bag ændringerne i klima og biodiversitet peger på, at det problematiske i høj grad ligger i vores måde at producere og fordele vores ressourcer på. Derfor er der også fortalere for at kalde vores tidsalder, ikke blot *Antropocæn* men *Kapitalocæn*, altså kapitalens tidsalder (se bl.a. Moore, 2015; Malm, 2018). Dette for at understrege, at en grøn omstilling og forhindring af de ovenfor nævnte alvorlige tilstandsændringer i naturprocesser kræver en omfattende forandring af den specifikke kapitalistiske produktionsproces og den parallelle ulige magt- og resourceophobning.

I lyset af disse klimatiske og økologiske udviklinger diskuterer man i dag ”prisen” for en grøn omstilling. Velmenende mennesker forsøger at forberede befolkningerne i den vestlige verden på de økonomiske afsavn, som angiveligt er nødvendige, hvis katastrofale sammenbrud skal undgås. I den sammenhæng er det relevant også at se på nogle økonomiske aspekter af den aktuelle situation:

Ved siden af de omtalte ubalancer i forhold til klima og natur er menneskehedens situation også præget af *økonomisk ulighed*. Efter Reagan og Thatchers deregulering af finanskapitalen, der i Danmark fandt sted i 1983, er balancen mellem realøkonomi og finansøkonomi ændret radikalt. Ifølge Juselius (2019) er det danske BNP, dvs. realøkonomien, vokset med 84 % i perioden mellem 1983 og 2015, mens værdien af fast ejendom er steget 152 %, og prisen på aktier er vokset med 1088 %. Hvor almindelige mennesker således har oplevet en velstandsstigning på 3 % pr. år, har finanskapitalen oplevet en vækst på 7 % pr. år.

På globalt plan er det nu sådan, at 2153 mennesker i 2019 havde en større formue end 4,6 milliarder mennesker tilsammen. *Den ene procent rigeste mennesker ejer mere end dobbelt så meget som 6,9 milliarder andre mennesker*, næsten halvdelen af Jordens befolkning har mindre end 5,5 \$ (35 kr.) til rådighed at leve for pr. dag, og 735 millioner mennesker lever i ekstrem fattigdom. Samtidig er beskatningen af disse få menneskers helt ekstreme formuer meget begrænset. Kun fire cent af hver dollar, som betales i skat, stammer fra beskatning af formuer. Det anslås således, at *de superrige unddrager sig op mod 30 % af deres retmæssige beskatning* (<https://www.oxfam.org/en/research/time-care>).

Den manglende beskatning skyldes i nogen udstrækning legal og illegal skatteunddragelse gennem benyttelse af muligheden for at kanalisere penge gennem skattely. Det er anslået, at der i 2005 befandt sig 11,5 trillioner \$ i skattely, og den automatiske udveksling af informationer om 84 millioner konti med ”oversøiske” formuer mellem 100 nationer har afsløret forekomsten af 11,2 trillioner \$, som er *unddraget beskatning* (<https://www.taxresearch.org.uk>).

Set i det lys er det interessant, at *prisen for ”grøn omstilling”* (IEA, 2017) vil være en investering af 3,5 trillioner \$ i energisektoren hvert år. Dette ville begrænse den samlede globale opvarmning siden den førindustrielle periode til 2,0 grader celsius. Et svimlende beløb i forhold til den almindelige realøkonomi – men blot *en lille brøkdel af de formuer, som ganske få enkeltpersoner ejer* og i stor udstrækning unddrager fra beskatning.

Når vi siger, at det er vores produktions- og reproduktionsformer, der er blevet centrale for de kriser, vi peger på, så er det for at tydeliggøre, at problemet er affødt af vores historisk bestemte måde at leve på. Det betyder, at vores levevis står over for markante ændringer – både som følge af kriserne og for at finde veje fremad. Psykologien og andre socialvidenskabelige fag får en væsentlig rolle i dette. De skal være med til at forstå og vise, hvordan vores humanitet og specifikke samfundsmæssige livsmåder skal begribes i de overgange, der kommer: Hvordan mennesker påvirkes af, responderer på og selv påvirker krisefænomener. Blandt andet faget psykologi skal hjælpe os med at belyse, hvordan vi lever med overgangen fra én måde at producere og leve på til en anden, og hvordan selve bevægelserne vil ske. Hvor demokratisk vil det foregå, og hvilke konflikter vil være en del af bevægelserne? Det er i høj grad både politiske og individuelle spørgsmål, som psykologien får et ansvar for at bearbejde, forstå og bidrage med svar på.

Om ”elefanten i rummet”: COVID-19

I denne indledning til et temanummer om globale kriser er det oplagt også at anlægge nogle betragtninger om ”elefanten i rummet” – nemlig coronapandemien.

Dette nummer af Psyke & Logos er blevet til under coronakrisen – og processen har været præget heraf, med besværlige arbejdsgange og store forsinkelser. På den måde bidrager coronakrisen på meget håndgribelig vis til at illustrere vores tema: Globale kriser er kommet for at blive. Hvad der adskiller coronakrisen fra tidligere pandemier, som f.eks. den sorte død, er den *hastighed*, hvormed den har fået global karakter. Hvad der adskiller coronakrisen fra kriser i forhold til naturen er, at coronatruslen erfares i en helt anden optik: Død og sygdomstrusler erfares som ”tættere på”, uventede og som en ukontrollabel forstyrrelse i dagligdagen; meldinger om trusler fra

naturprocesser erfares (fejlagtigt) som langsomt fremadskridende og ikke-akutte.

Foucault (1982) har i sine historiske studier af kriser med pest, spedalskhed m.m. vist, at der ved hver krise, ud over det rent sygdomsmæssige, udvikles forskellige samfundsmæssige reaktioner, forskrifter og ”overvågningsformer”. Foucault (1997) understreger også, at der i krisesituationer er særlige forhold, som kan drive mennesker til at ”problematisere” deres adfærd og rutiner og udforme alternative visioner, eksperimenter og handlinger. Kriser kan på den måde være produktive i at skabe udvikling. Hvilke problematiseringer, den aktuelle coronakrise vil bibringe, er endnu et åbent spørgsmål. Hertil er det også en del af psykologiens forskningsopgave at belyse, hvordan den aktuelle coronakrise påvirker menneskers subjektivitet og livsformer såvel som samfundsmæssige styringsformer og forskrifter. Med dette kan psykologien være med til at forstå og problematisere vores nuværende levemåder.

En ting, vi kan pege på, er, at coronakrisen netop aktualiserer temaet om menneskets problematiske forhold til naturen: Coronapandemien kan ses som et eksempel på, at naturen ”slår tilbage”, når vi presser klodens økosystemer og andre livsformer i tilstrækkelig grad (Engelbreth, 2020). De samfundsmæssige forhold, der determinerer pandemisk udbredelse af vira, er de samme, som ligger til grund for kriser i forhold til naturprocesser (Malm, 2020). Det fælles er bl.a. vores hastige og over for naturen hensynsløse produktion og vækst. Pandemiers basis er ”*zoonotic spillover*”: spredning af virus mellem livsformer. Menneskers aktiviteter og ekspansion tvinger dyr bort fra deres levesteder – hvorved dyrearter indbyrdes, såvel som dyr og mennesker, kommer i kontakt med hinanden på nye måder, der befordrer fremkomst og udbredelse af forskellige virussygdomme. Biologer og virologer har advaret mod dette i årevis – og advarer nu om, at vi kun har set en foreløbig kulmination af denne reaktion fra naturens side. FN’s biodiversitetspanel (IPBES) har påpeget, at forskningen i og kampen mod virusepidemier må ske som en generel økologisk kamp: ”One Health”. Et sundt liv, og forskningen i dette, udvikles ved, at klima, biodiversitetskrise og virusepidemier tænkes ”under et” (Hovalt, 2020).

Coronakrisen har, med dens nedlukning af det sociale og kulturelle liv, dens økonomiske prioriteringer og konsekvenser – og ikke mindst dens psykologiske aspekter med frygt, begrænsede handlemuligheder og afmagt – forstyrret mange menneskers gryende bevidsthed om vores ansvar i forhold til kriserne i naturen. Væsentlige initiativer, både fra regeringer og politiske partier og fra bevægelser og borgergrupper, er sat på standby. Det gælder også videnskabeligt arbejde – forskning og teoriudvikling om betydningen af vores ændrede forhold til naturen. Vores håndtering af coronakrisen har været styret af det ædle hensyn at redde menneskeliv. Coronakrisen er blevet forstået og handlet på som en sundhedskrise; og den magt, der ligger i statens håndtering af denne, har skabt et *tunnelsyn* og mindsket årvågenhed og

engagement i forhold til en lang række andre kriser og nødvendigheder i vores liv. Vores håb om, at coronakrisen kan problematisere vores levevis generelt, er altså endnu ikke gået i opfyldelse, snarere tværtimod. Det har flere dog efterhånden indset. Den kritiske refleksion og analyse af, hvad der egentlig skete under coronakrisen, hvad dens konsekvenser er – og ikke mindst hvad vi kan lære af denne krise – er først lige begyndt.

Med dette er det interessant at spørge: Hvilke mere positive eller aktiviserende former for erkendelse af coronakrisens karakter kunne få os til at se på os selv som individer, der kan gøre en forskel? En forskel i forhold til vores ansvar over for naturprocesser i stort og småt, men også i forhold til betingelserne for, at virusepidemier opstår. Erkendelser, der kunne modvirke angst, depression og de grundlæggende følelser af afmagt og mindreværd, som coronakrisen – og tunnelsynet – har medført for mange. Måske er det en *forudsætning*, også psykologisk, for at begribe kriser som coronapandemien, at vi samtidig forstår vores forhold til og ansvar for de naturprocesser, vi selv er en del af. Det gælder også analyser og refleksioner, i forhold til hvordan vi som mennesker kommer videre efter denne krise.

Coronapandemien bør altså give anledning til, at vi tager kriser langt mere alvorligt og udviser større handlekraft. Det gælder også for psykologisk teori, forskning og praksis – og temanummeret skal ses som et bidrag hertil. Der forestår en omfattende opgave i at medtænke udfordringer fra kriserne i naturen i psykologiens empiri og kategorier. Og samtidig er det en væsentlig opgave at afklare, hvor psykologien som fag og viden har sit særlige ansvar og sine muligheder for at forme vores fremtid på en bedre og bæredygtig måde.

Om temanummeret og artiklerne

I det foregående har vi anlagt nogle overordnede betragtninger om temaet psykologi og globale kriser. De fleste af artiklerne i dette nummer tager et konkret udgangspunkt i dette tema. De forholder sig her til det psykologiske fagområde, enten gennem specifikke teorier eller et specifikt forskningsrelateret emne. Forfatterne dykker i artiklerne ned i konkrete problematikker, undersøger dem kritisk og forsøger at opstille alternativ psykologisk tænkning og alternative bidrag i relation til klimakrisen og andre kriser.

Klimakrisen

Temanummerets første fem artikler handler på forskellige måder om psykologi i forbindelse med klimaforandringerne eller mere bredt forandringer i naturen.

I åbningsartiklen, ”Climate change as an existential challenge: Exploring how emerging adults cope with ambivalence about climate-friendly food choices”, fokuserer Maria Ojala på de eksistentielle aspekter af klimakrisen hos unge. Pessimisme og ambivalens over for klimaforandringer optræder særligt hos unge og teenagere, og derfor er det vigtigt, at psykologien undersøger sammenhænge mellem unges ambivalens, og hvordan denne henholdsvis kan føre til negativ eller positiv tænkning hos de unge. Formålet med denne artikel er først og fremmest teoretisk: Der anvendes eksistentielle og andre teorier til at belyse, hvordan unge håndterer deres ambivalens. Det understreges, at positive eller negative tankemønstre kan være vigtigere end ambivalens i sig selv for, om en ung opfører sig klimavenligt eller ej. De teoretiske overvejelser illustreres med data fra en kvantitativ pilotundersøgelse med universitetsstuderende om klimavenlige madvalg. Resultaterne handler om relationerne mellem ambivalens, negative og positive tankemønstre og klimavenlige valg af fødevarer. Det konkluderes, at det er vitalt at drøfte unges tankemønstre i relation til klimaforandringer, og hvordan positiv og såkaldt dialektisk tænkning kan fremmes i relation til unges klimavenlige valg og aktivitet. Sådant forskning har dermed også betydning for belystningen af og ønsket om at fremme voksnes klimavenlige adfærd. Artiklen bidrager hermed til viden om klimakrisen som en eksistentiel udfordring og om, hvordan denne kan mødes på positive og aktive måder. Med denne understregning af psykologiens bidrag på et konkret område til fremme af menneskers handlinger over for klimaforandringerne er psykologiens rolle heroverfor sat på dagsordenen.

I den næste artikel ”En økopsykologi for det 21. århundret? En klimafølelseskseptikers beklædelser” sættes der et bredere fokus på, hvordan mange vender sig mod psykologien i håb om at fremme menneskers respons på miljø- og klimakrisen. Ole Jacob Madsen retter et kritisk søgelys på særligt økopsykologiens bidrag og forventningerne til denne som et ”missing link”, der skal forbinde mennesket ”emotionelt” med naturen – som et svar på menneskets stigende fremmedgørelse fra denne. Her undersøges en række ”grønne” begreber og forskningsfelter, som solastalgia, økoomsorg og klimaangst. Det analyseres, om disse tilgange indfrier forventningerne til psykologien – eller om deres manglende videnskabelige forankring mere betyder en vildledning end en vejledning fra psykologien som fag. Dermed er psykologiens rolle og måde at bidrage på i forhold til den globale krise sat til debat. Artiklen bidrager med kritiske overvejelser om psykologiens begreber i forhold til klimaændringerne: Kan forståelser i nogle psykologiske tilgange være en ”omvej”, når forholdet mellem menneske og natur ønskes italesat på en både adækvat og mobiliserende måde?

I næste artikel sættes der også fokus på kriser i menneskets forhold til naturen og desuden på psykologiens grundlæggende kategorier og forståelser. I artiklen ”Psykologi i en varmere verden” hævder Peter Alving og Ole V. Rasmussen, at psykologien som fag er medansvarlig for disse kriser, da den

bl.a. har været med til at skabe begrebet om et autonomt menneskeligt ”hyperindivid”, afsondret fra naturens processer og det produktive, og det i stigende grad destruktive, stofskifte med disse. Der argumenteres for, at psykologien nu har et ansvar, ikke kun for at behandle psykiske reaktioner på økologiske kriser, men for at udvikle nye forståelser af basale begreber, som individuering, livsopretholdelse, tænkning og frihed – både i forhold til de ændrede betingelser for menneskeligt liv – og mere grundlæggende af mennesket i dets forhold til naturen. Dualismen mellem menneske og natur fremstilles som ét af flere udtryk for den dualistiske tænkning, der dominerer psykologien i dag. Artiklens bidrag argumenterer for og fremlægger et oplæg til en renaturaliseret kritisk og materialistisk psykologi: en psykologi, der forbliver tro mod det udgangspunkt, at mennesket kun er en ganske lille del af naturen – men som stadig betoner menneskets særlige samfundsmæssige væsen og ansvar.

Klimakrisen er en samfundsmæssig problematik, som tydeligvis kalder på politisk og individuel handling. Her trækkes psykologien i stigende grad ind som dele af løsninger. I deres artikel ”Klimakrisen som et *wicked problem* – en kritik af klimainterventioner” fokuserer Lise Isabella Meistrup og Jacob Klitmøller på et af disse løsningsforslag: adfærdsdesign. De stiller skarpt på, om dette paradigme er egnet som løsningsmodel, ved at sammenholde modellens teori og praksis med klimakrisen som en grundlæggende kompleks og ”wicked” krise. Som alternativ præsenteres flere teorier, der på en helt anden måde forstår og faciliterer, hvad klimahandling er, og som udfordrer både politiske og sociale aspekter af vores tilværelse. Også her problematiseres en ensidigt individualiserende forståelse af tænkning og handling, da denne fjerner fokus fra, at klimarelateret handling er en del af samfundsmæssige strukturer og kontekster. Dermed argumenteres der for, at psykologien må forstå både tænkning og handling socialt, som en del af en kontekst, der rækker ud over det enkelte individ, som forudsætning for bidrag til teori og praksis i relation til krisen. Artiklens bidrag er hermed et kritisk oplæg til, hvordan klimainterventioner, og psykologi som dele af disse, må forholde sig til kompleksiteten i klimakrisen.

En vigtig del af psykologiens forskning og teori er altså begyndt at handle om det grundlæggende spørgsmål om, hvordan vi forholder os til klimakrisen. I artiklen ”Psykologiske veje ind i klimakrisen” undersøger Patrick Jørgensen forskningen i psykologiske barrierer, der afholder os fra at handle på vores bekymringer for miljøet. En central teori og forskningstilgang undersøges og kritiseres mht. dens begreb om forandring. Med dette udgangspunkt undersøges alternative tilgange, hvor fokus flyttes fra en individualiserende begrebsramme til begreber om sociale praksisser mht. handling og forandring. Også her er der faglige udfordringer, fordi der ses en tendens til at koble teori fra praksis. Dette skaber uklarhed om, hvordan psykologien kan bidrage til konkret handling. Artiklens bidrag er at argumentere for og præsentere en tilgang, der i højere grad forsøger at forbinde teori og praksis,

og her indtænke, hvordan klimaforandringerne indgår, sammen med andre betingelser og sager i praksis, som grunde til konkret handling.

En tid med flere kriser

I temanummerets anden del arbejdes der med andre kriser end klimakrisen, hvor der især fokuseres på, hvordan vi mennesker håndterer disse kriser. I deres artikel "Brugerperspektiver på social udsathed som ressource under corona-krisen" beskriver Maj Nygaard-Christensen og Siri Mørch Petersen deres feltarbejde på herberger for socialt udsatte, med fokus på brugernes håndtering af de nye udfordringer, som de stod over for på baggrund af nedlukningen i marts 2020. De viser, hvordan brugerne aktivt forholdt sig til deres situation, selvregulerede i forhold til de nye retningslinjer og brugte deres tidligere erfaringer til at navigere i den nuværende situation. Mange mistede deres sociale anker i de væresteder, som de normalt bevægede sig gennem, hvor nogle fandt ro i at være mere alene, mens andre sled yderligere. Dette var dog en anledning for brugerne til at genforhandle betydningen af deres marginalisering i forhold til resten af samfundet. De fortalte, at deres tidligere erfaringer og kropslige vaner gjorde dem i stand til at håndtere coronakrisen bedre end "hr. og fru. Danmark" – der ellers ses som mere privilegerede. Artiklen bidrager med et konkret eksempel på den produktive kraft ved kriser, som vi påpegede i ovenstående, hvor coronakrisen gav anledning til, at "de udsatte" kunne forstå sig selv på en ny måde.

I artiklen "Krigens betydning for parforholdet – hvordan veteraners efterreaktioner på udsendelse udfordrer intimitet og kommunikation hos militære par" skriver Lea Tangelev Greve og Hanne Nørr Fentz om, hvilke mekanismer der kan ligge til grund for, at hjemvendte krigsveteraners parforhold har dårligere udfald end andre parforhold. De baserer deres beskrivelser på teorien om relationel turbulens, der fremhæver oplevelsen af usikkerhed om parforholdets fremtid og uoverensstemmelser i individuelle mål som vigtige dele af parforhold. Artiklen beskriver hjemsendelse som en transitionsperiode, hvor parret på ny må forhandle identitet, roller, aftaler og rutiner. Veteraner har særlig vanskeligt ved denne transition til en ny "normalitet", fordi de oplever øget irritabilitet og manglende mening med hverdagen, undgår at tale om emotionelt svære emner og må lære at leve med evt. skader og efterreaktioner, der kan besværliggøre tidligere fremtidsønsker. De fleste militære par kommer dog igennem denne transition, nogle endda med et styrket forhold. Men en væsentlig gruppe møder større problemer på baggrund af veteranens udvikling af PTSD-symptomer. Forfatterne påpeger, at PTSD-symptomer, såsom tendens til negativ fortolkning af partnernes respons på deling af sårbare oplevelser og mindre tendens til at dele sine oplevelser, underminerer intimitetsprocesser i parholdet. Til slut argumenteres der for, at PTSD-symptomerne forstærker en rollefordeling, hvor kvindelige partnere

kræver ændring, mens den mandlige veteran trækker sig fra situationen. Denne fordeling optrapper konflikter og besværliggør konstruktiv konfliktløsning, hvilket yderligere forstærker den samme rollefordeling. Artiklen bidrager dermed til at vise, hvordan konsekvenserne af globale kriser, her specifikt krig, kan sprede sig ud i hverdagens konkrete interaktioner og påvirke menneskers (sam)livsvilkår, selv når krisens umiddelbare tilstedeværelse er forbi.

I artiklen ”Cancer, corona og klimaforandringer: Om robustheden af tilliden til videnskaben i en verden af kriser” argumenterer Torben Esbo Agergaard og Kristian Hvidtfelt Nielsen for, at tillid til diverse større systemer, såsom regeringen, medier og videnskaben, er en vigtig baggrund for mange af vores dagligdags handlinger. Især videnskaben vækker større tillid end de andre systemer – og under coronakrisen er der sket en markant forøgelse af tillid til de systemer, der håndterer denne krise. Selv ikke videnskaben kan dog tage denne tillid for givet, og der bliver i artiklen stillet skarpt på kontroverser, hvor dele af befolkningen har sat spørgsmålstegn ved dele af videnskaben. Først præsenteres dog et udsnit af de faktorer, der har indflydelse på vores tillid, og hvem vi har tillid til: Vi har større tillid til dem, vi deler værdier med, dem, vi tidligere har oplevet, at vi kan stole på, samt dem, der udviser duelighed, velvilje og integritet. Med disse faktorer ved hånden undersøges kontroversen om HPV-vaccinen for at få øje på, hvordan denne mindskede og øgede tilliden til videnskaben. Her vises det, hvordan kontroverser opstår, når modsatrettede bekymringer kommer på tværs, hvilket starter diskussioner om, hvilke bekymringer der bør vægtes højest. Afslutningsvis argumenterer artiklen for, at mindre kontroverser, såsom HPV-vaccine-kontroversen, på længere sigt øger tilliden til videnskaben, fordi sådanne kontroverser gør det muligt at diskutere, hvilke problemstillinger der bør vægtes højest. Dette giver på sigt en øget tillid til, at videnskaben arbejder med de mest relevante problemstillinger og kriser. Dermed bidrager artiklen til en forståelse for, hvordan kriser både kan øge og mindske tilliden til dem, der forsøger at løse den, alt efter enighed om, hvori problemerne består og deres betydningsvægt i forhold til andre bekymringer.

Under strengen

Vi har også valgt at tage nogle artikler, der ikke berører temaet kriser, med i nummeret. I artiklen ”Det psykologiske kandidatspeciale – imellem teori, metoder og diagnoser” viser Thomas Szulevicz, Peter Clement Lund og Rolf Lyneborg Lund nogle tendenser i brugen af teori, metoder og diagnoser ud fra mere end 4000 danske kandidatspecialer i psykologi mellem 2015 og 2019. Disse sættes i kontrast til tendenser i psykologisk forskning. Det påpeges i artiklen, at specialerne ikke ser ud til at følge den samme tendens

som forskningen. Mange af specialerne arbejder med en teoretisk retning, hvorimod forskningen har en øget tendens til at arbejde ateoretisk. Modsat den psykologiske forskning, der i stigende grad arbejder med kvantitative metoder, arbejder specialerne hovedsageligt kvalitativt. Til slut ses der på brugen af diagnoser, som der er stor interesse for, både i specialerne og i forskningen. I specialerne finder man dog både kritiske og anvendelsesorienterede vinkler på dette emne. Undervejs påpeges der også forskelle mellem universiteterne i Danmark.

I den sidste artikel, ”Temporalitet som nøgle til forståelsen af Meads socialpsykologi”, præsenterer Inger Glavind Bo en læsning af Meads socialpsykologi i lyset af Bergsons forståelse af tid. For Mead er det nutiden – eller øjeblikket – der er centrum for virkeligheden; men dette øjeblik gennemtrænges af fortid og fremtid. Bevidstheden er denne udstrækning, hvor fortiden og fremtiden syntetiseres i nutiden; ikke som perler på en snor, men som én sammenhængende oplevelse, som når vi hører en melodi. Hver tone farves af de foregående og efterfølgende, og kun ved tonernes gennemtrængning af hinanden hører vi melodien. Det samme gælder oplevelsen af nuet. Her er fortiden altså ikke givet, men er under konstant forandring, selektion og konstruktion gennem dens indgåen i oplevelsen af nutiden. Selvet, der skabes i vores handlinger i nuet, er derfor også under konstant redigering og konstruktion sammen med hukommelsen og fremtidsudsigterne. Fremtiden deles her op i den umiddelbare fremtid, der er knyttet til selvets umiddelbare handlinger, og den hypotetiske fremtid, der er knyttet til selvets refleksion. Denne ”tids”-forståelse er altså en anden end den tid, vi måler med uret. Tiden er selve denne sammenholden af fortid og fremtid i nutiden snarere end at være en beholder, hvori dette foregår. Artiklen argumenterer for, at Mead bør ses som en narrativ teoretiker med fokus på den konstante meningsskabelse via narrativer, hvor hukommelse og fremtidsaspekter kobles sammen til nye narrativer i nuet – som en melodi.

Vi afslutter nummeret med en anmeldelse af Jesper Vaczy Kraghs bog *Sikringen: Forbrydelse, farlighed og foranstaltninger. Sikringsafdelingen i dansk psykiatri 1918-2018*. Anmeldelsen er skrevet af John Bertelsen.

Hensigten med dette temanummer og dets bidrag er skabe debat og handling blandt psykologer og andre fagfolk vedrørende de psykologiske aspekter ved klimakrisen og andre kriser i vores forhold til naturen. Håb og bevægelse er vigtige i denne nye tid, hvor der, bl.a. i kraft af coronakrisen, er en gryende erkendelse af behovet for nye formuleringer af menneskets liv på kloden. Med temanummeret håber vi at have vist, at psykologisk teori, forskning og praksis har en væsentlig rolle i denne bevægelse.

Rigtig god læselyst.

Gæsteredaktion: Ole V. Rasmussen (egen praksis: www.olevr.dk) & Peter Alving (Børne- og Ungdomsforvaltningen, Københavns Kommune).

Intern redaktør fra Psyke & Logos: Jonas H. Frydenlund & Klaus B. Bærentsen.

REFERENCER

- Amaral-Zettler, L.A., Zettler, E.R., & Mincer, T.J. (2020). Ecology of the plastisphere. *Nat Rev Microbiol*, 18, 139-151.
<https://doi-org.ez.statsbiblioteket.dk:12048/10.1038/s41579-019-0308-0>
- Barnosky, A. et al. (2012). Approaching a state shift in Earth's biosphere. *Nature*, 486, 52-58. <https://doi-org.ez.statsbiblioteket.dk:12048/10.1038/nature11018>
- Elhacham, E. et al. (2020). Global human-made mass exceeds all living biomass. *Nature*, 588, 442-444.
<https://doi-org.ez.statsbiblioteket.dk:12048/10.1038/s41586-020-3010-5>
- Engelbreth, R. (2020). "Corona-pandemien og budskabet fra naturen." Lokaliseret på: <https://www.altinget.dk/miljoe/artikel/rune-engelbreth-corona-pandemien-og-budskabet-fra-naturen>
- Foucault, M. (1982). *Overvågning og straf. Fængslets fødsel*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Foucault, M. (1997). Polemics, politics, and problematizations: an interview with Michel Foucault. In P. Rabinow (Ed.), *Ethics, Subjectivity and Truth* (pp. 111-119). New York: The New Press.
- Gray, R. (2019). Sixth mass extinction could destroy life as we know it. *Horizon Magazine*, 7. Lokaliseret på: <https://horizon-magazine.eu/article/sixth-mass-extinction-could-destroy-life-we-know-it-biodiversity-expert.html>
- Honneth, A. (2003). *Behovet for anerkendelse – En tekstsamling..* København: Hans Reitzels Forlag.
- Hovalt, D. (2020). Mennesket står over for "epidemiens æra". *Information*, 16. december. IEA News 20 March 2017. Deep energy transformation needed by 2050 to limit rise in global temperature.
<https://www.iea.org/news/deep-energy-transformation-needed-by-2050-to-limit-rise-in-global-temperature>
- Juselius, K. (2019). *Økonomien og virkeligheden*. København: Informations Forlag.
- Kolbert, E. (2014). *The Sixth Extinction: An Unnatural History*. New York: Bloomsbury.
- Malm, A. (2018). *The Progress of this storm. Nature and society in a warming world*. London: Verso.
- Malm, A. (2020). *Corona, Climate, Chronic Emergency*. London: Verso.
- Moore J.W. (2015). *Capitalism and the Web of Life*. London: Verso.
- Nielsen, J.S. (2011). Velkommen til antropocæn. *Information*, 27. juni. Lokaliseret på: <https://www.information.dk/udland/2011/06/velkommen-antropocæn>
- Rosa, H. (2019). *Resonance: A Sociology of Our Relationship to the World*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Willig, R. (2017). Det, vi ikke vil tale om: Vi bliver nødt til at holde op med at spise så meget kød. *Kristeligt Dagblad*. Lokaliseret på: <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debat/det-vi-ikke-vil-tale-om>